

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1991, 07

VILNIUS 1993

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1991

VILNIUS 1993

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1991

ВИЛЬНЮС, ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИЙ, 1993

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1991 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1993

UDK 947.45
LI 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Tamara Bairauskaitė, Alfonsas Eidintas, Eugenijus Jovaiša, Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

STANISLOVAS STAŠAITIS

DAKTARAS JONAS BASANAČIUS BULGARŲ MEDICINOS LEIDINIUOSE

Bulgarijos Mokslų Akademijos jubiliejiniam leidinyje, kuriame pristatomi visi 1869—1969 m. išrinkti jos akademikai ir nariai korespondentai, apie Joną Basanavičių rašoma, kad nuo 1902 m. yra tikrasis BMA narys — chirurgas, antropologas, etnografas, etnologas. Žemiau išvardytos jo eitos srities gydytojo pareigos Lome (1880—1882, 1885—1892) ir Elenoje (1884—1885), Varnos ligoninės vidaus ligų skyriaus vedėjo (1892—1905) pareigos, nors praktiškai jas ėjo iki 1895 m. Toliau apibūdinama jo mokslinė ir visuomeninė veikla, išvardijami kai kurie 1891—1925 m. darbai, išleisti Sofijoje, Čikagoje, Vilniuje, bulgarų, lietuvių ir vokiečių kalba¹.

Pirmieji paties daktaro J. Basanavičiaus medicinos straipsniai pasirodė dar XIX a. devintojo dešimtmečio pradžioje Maskvos leidžiamuose leidiniuose ir susilaukė teigiamo Europos medikų laikraščių įvertinimo². Jo straipsnius spausdino Sofijos, Varnos bei kiti bulgarų medicinos leidiniai. Didžiausia J. Basanavičiaus mokslinė studija iš sanitarinės etnografijos, apimanti net 200 spausdintų puslapių, paskelbta 1891 m. Bulgarijos švietimo ministerijos tęstiniame leidinyje³. Tai išties gilus ir išsamus Lomo srities, kurios gydytoju buvo net dešimt metų ir gerai ją pažino, mokslinis tyrinėjimas. Juo rėmėsi J. Basanavičiaus amžininkai mokslininkai P. Kerdžijevs, P. Keršovskis ir daugelis kitų.

Nenusinėšė užmarštin dr. J. Basanavičiaus nuopelnų ir vėlesni dešimtmečiai. Tarpukariu apie jo, kaip gydytojo, darbą Bulgarijoje rašė D. Račėvas, K. Mirskis ir kiti patį ir jo darbus pažinoję bulgarai⁴. Varnos miesto savivaldybė neretai prisimindavo dr. J. Basanavičiaus planus gerinti šio pajūrio kurorto, pavadinto Juodjūrio karalaitės, vardu, medicinos ir kultūros būklę ir neretai apgailestaudavo, kad ir po dviejų dešimtmečių padaryta ne viskas, ką dar šimtmečio pradžioje rekomendavo mūsų kraštietis. Neatsitiktinai ir Varnos miesto merija, pripažindama J. Basanavičiaus nuopelnus, vieną iš naujo kvartalo gatvių pavadino didžiai gerbiamo daktaro vardu.

Antrojo pasaulinio karo metais Sofijoje leidžiamo žurnalo „Медицински прегледъ“ („Medicinski pregled“) medicinos istorijos skyriuje per du numerius platų straipsnį apie dr. J. Basanavičių

paskelbė gydytojas Vasilis Bakerdžijevs, pristatydamas jį kaip Lietuvos atgimimo žadintoją, Lietuvos Paisijų, išymų Bulgarijos gydytoją, visuomenininką ir mokslininką, Bulgarijos sanitarinės etnografijos pradininką⁵. Įvertinami jo nuopelnai ir 1885 m. per bulgarų—serbų karą: nepaisydamas savo paties pašlijusios sveikatos, veiksmingai gydė sužeistuosius. Straipsniui V. Bakerdžijevs panaudojo ir asmeninę gydytojo Milko Ralčevo archyvo medžiagą. Apskritai J. Basanavičiaus nuopelnai Bulgarijos medicinai didžiai vertinami. Kai kurie netikslumai nesumenkina straipsnio pažintinės reikšmės.

Pokario laikotarpiu dr. J. Basanavičiaus gyvenimą ir veiklą plačiausiai pristatė žurnalistas, vertėjas ir poetas, J. Basanavičiaus veiklos Bulgarijoje propaguotojas Ivanas Trojanskis⁶. Be nurodytos publikacijos, jis sukūrė ir dokumentinį televizijos filmą apie J. Basanavičiaus gyvenimą Bulgarijoje, pasirūpino jo atminimo įamžinimu Varnoje Panagiurište gatvėje, kur stovėjo mūsų didžiojo tautiečio namas.

Lomo ligoninės šimtmečiui skirtame leidinyje gydytojas Aleksandras Rusinovas ir žurnalistė Lilija Jelenkova deramą vietą skyrė ir dr. Jonui Basanavičiui. Vienamę pirmosios dalies skyrelyje nušviesta jo veikla statant naująją Lomo ligoninę, vieną iš pirmųjų Bulgarijos ligoninių po išsivadavimo iš turkų—osmanų priespaudos, kuri savo įranga atitiko to meto Vakarų Europos ligonines⁷.

Tolesni šio leidinio puslapiai skirti dr. J. Basanavičiaus gyvenimui ir veiklai apžvelgti. Autoriai rėmėsi skelbta medžiaga bei rankraščiais. Įvertindami nuopelnus Bulgarijai, jį lygina su bulgarų nacionalinio išsivadavimo judėjimo įkvėpėjais istoriku Paisijumi ir poetu Botevu, su išsivadavimo kovos vadovu Rakovskiu ir tvirtina, kad J. Basanavičius savo darbais nusipelnė deramo paminklo Bulgarijoje ir Lietuvoje. Neatsitiktinai Lomo ligoninėje ir šiandien kabo dr. J. Basanavičiaus fotografija. Gaila tik, kad jubiliejinės Lomo ligoninės istorijos autoriai, rašydami apie J. Basanavičiaus, kaip Lietuvos Paisijaus, veiklą Lietuvoje 1918 m., priskyrė jį ne prie nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrėjų, Vasario 16 dienos akto signatarų, bet prie jiems priešingos stovyklos⁸. Lietuvos Paisijaus, mūsų šios Lietuvos Patriarcho, vardas nesuderinamas su 1918 m. Tarybų valdžia.

1980 m. daktaras Vasilis Stefanovas išleido monografiją, skirtą Bulgarijos medicinos istorijai nacionalinio išsivadavimo judėjimo laikotarpiu. Šios knygos įvadinėje dalyje, aptardamas klausimo istoriografiją, greta M. Georgijevs, C. Genčevs ir kitų garsių XIX a. bulgarų medikų autorius pažymi ir J. Basanavičiaus nuopelnus Bulgarijos medicinos istorijai: didžiai vertina jau minėtą jo studiją apie Lomo srities sanitarinę būklę bei etnografiją, pabrėžia skyriaus apie liaudies mediciną svarbą ir kt.⁹

Dr. J. Basanavičiaus nuopelnai minimi ir trumpajame Bulgarijos medicinos istorijos kurse — mokymo priemonėje studentams¹⁰. Dr. J. Basanavičiui derama vieta skirta ir Varnos medicinos istorijos muziejaus ekspozicijoje. Jo, kaip gydytojo, mokslininko ir visuome-

nės veikėjo, veiklą Bulgarijoje atskleidžia ir bulgarės Darinos Markiškos-Mišliakovos monografija¹¹, turinti pasirodyti Bulgarijoje ir, jei atsiras leidėjų,— Lietuvoje.

D. Markiška-Mišliakova yra Sofijos Ochridskio universiteto auklėtinė. Trisdešimt penkerius metus ji dirbo Nacionalinėje Kirilo ir Metodijaus bibliotekoje Sofijoje, buvo viena iš daugiatomės Bulgarijos nacionalinės bibliografijos bendraautorių. Savo publikacijose ji nemaža vietos skiria užsieniečių veiklai Bulgarijos išsivadavimo iš turkų-osmanų priespaudos laikotarpiu. Tad ją domina ir dr. J. Basanavičiaus veikla. Rengiamoje monografijoje skiriama dėmesio jo veiklai 1885 m. per serbų—bulgarų karą. Remdamasi Bulgarijos archyvuose pačios rastais dokumentais, D. Markiška-Mišliakova įrodo, kad J. Basanavičius, kaip Lomo srities vyriausiasis gydytojas, per šį karą atliko didelį organizacinį darbą. Jo iniciatyva beveik keturgubai buvo išplėsta ligoninės materialinė bazė, įrengta naujų gydymo patalpų Lomo gimnazijos ir srities teismo rūmuose, jos aprūpintos medicinos įranga bei medikamentais. Itin sunkiomis karo dienomis dr. J. Basanavičiui teko be poilsio dirbti ištisas paras ir priimti iki 200 sužeistų Bulgarijos kareivių. D. Markiškos-Mišliakovos duomenimis, Lomo ligoninėje buvo išgelbėta apie 800 sužeistų kareivių gyvybių¹².

Sunkus ir itemptas darbas ligoninėje pakirto paties J. Basanavičiaus sveikatą. 1886 m. vasario mėn., užsikrėtęs nuo sužeistųjų, jis sunkiai suserga, tačiau iš Lomo neišvyksta. Anot tyrinėtojos, dr. J. Basanavičiaus veikla per serbų—bulgarų karą buvo jo pasiaukojama kova už šimtų bulgarų karių gyvybę, už visos Bulgarijos ateitį¹³.

Daktaro J. Basanavičiaus vardą užtinkame ir šiandieniniuose Varnos bei kitų miestų laikraščiuose, liečiančiuose jų praeitį ir raidos perspektyvas¹⁴.

Tad šios pastabos galbūt paskatins ir mūsų medicinos istorijos specialistus giliau ir išsamiau pasidomėti J. Basanavičiaus nuopelnais Bulgarijos medicinai. Tokio tyrinėjimo pavyzdys gali būti Vilniaus universiteto prof. Gintauto Česnio darbas apie Joną Basanavičių kaip antropologą¹⁵.

¹ Сто години Българска Академия на науките. 1869—1969. Т. 1.: Академици и членове-кореспонденти. София, 1969. С. 27.

² Nezabitauskis A. Jonas Basanavičius. V., 1990. P. 114, 610.

³ Материали за санитарната етнография на България. Ломският окръгъ // Сборникъ за народни умотворения, наука и книжница. София, 1891. Кн. 5. С. 3—203.

⁴ Ралчев Д. Доктор Иван Юриев Басанович // Знаме. 1932. № 128—129; Мирски Кр. Миналото на Варна и управниците // Варненски общински вестник. 1932. № 285—288 и др.

⁵ Бакърджиев В. Н. Д-ръ Иванъ Юриевъ Басановичъ // Медицински прегледъ. 1941. № 4, 5.

⁶ Троянски И. Доктор Йонас Басанавичюс и неговите спомени за България // Известия на народния музей (Варна). Варна, 1974. Кн. 10 (XXV). С. 251—271.

⁷ Русинов А., Еленкова Л. Страници из стогодишната история. Районна болница г. Лом. 1879—1979 [Лом, 1979]. С. 40—43.

⁸ Тен пат. Р. 46.

⁹ Стефанов В. Българската медицина през възрождането. София, 1980. С. 10.

¹⁰ Апостолов М. История на медицината: Кратък курс. София, 1984.

¹¹ Маркишка-Мишлякова Д. Заслуги д-ра Ионаса Басанавичюса во время сръбско—българской войны 1885 г. Рукопись. София, 1988. С. 14.

¹² Stašaitis S. Jono Basanavičiaus veiklos tytinėtoja // *Sviesa*. 1989. Lapk. 1; *Kultūros barai*. 1991. Nr. 5. P. 64.

¹³ Маркишка-Мишлякова Д. Заслуги д-ра Ионаса Басанавичюса... С. 15; *Markiška-Mišliakova D. Dr. Jono Basanavičiaus nuopelnai Serbijos—Bulgarijos kare 1885 m.* // *Kultūros barai*. 1991. Nr. 5. P. 65.

¹⁴ Хаджиев С. «... Там някъде в Ориента» // *Народно дело (Варна)*. 13—19 августа 1989 г., брой 33, С. 3; *Мишляков С. Непокорената* // *Труд*. 15 ноември 1990 г., брой 223. С. 3 и др.

¹⁵ Česnys G. Jonas Basanavičius — antropologas // *Lietuvos istorijos metraštis*. 1988. V., 1989. P. 29—40.

Summary

STANISLOVAS STAŠAITIS

DOCTOR JONAS BASANAVIČIUS

IN THE MEDICAL PUBLICATIONS OF BULGARIA

In the anniversary edition of the Academy of Sciences of Bulgaria (1969) Jonas Basanavičius (1851—1927), the patriarch of the Lithuanian nation, is presented as a member of this Academy. He was a surgeon, anthropologist, ethnographer, ethologist and worked in Lome, Elena and Varna.

In 1891, in Sofia, Jonas Basanavičius published a study about medical-ethnographical situation in the Lome district. In between the two world wars Bulgarians Ralčev, Mirski and others wrote about Basanavičius and about his merits to Varna resort. In 1941 Vasily Bakerdzijev wrote about Basanavičius as the Lithuanian patriarch and a well known doctor, scholar and public figure of Bulgaria. After World War Two Ivan Trojanski acquainted the readers of Bulgaria with the life and social activities of Jonas Basanavičius. The history of the Lome hospital (1979) and the Bulgarian history of medicine (1980, 1984) include articles about Basanavičius.

Lome's hospital houses an exposition of doctor Basanavičius activities in Bulgaria. There is a portrait of Basanavičius in the Museum of Medicine History in Varna.

The social activities of Jonas Basanavičius are studied by Darina Markiška-Mišliakova. She also prepared a monograph about him. The present-day Bulgarian press writes about Basanavičius as well (*Народно дело, Труд*).

Trumpai apie autorių

Stanislovas Stašaitis (g. 1934 m.), ist. m. kand., docentas. Vilniaus pedagoginio in-to Istorijos mokymo metodikos katedros vedėjas (nuo 1991 m.). Tyrinėja Lietuvos ir užsienio šalių kultūrinius ryšius, lietuvių veiklą užsienyje.